

**การสืบทอดและสร้างสรรค์แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์  
ในบทอาศรัยในสิ่งพิมพ์รายคาบไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8\***

ปารเมศ อภัยฤทธิรงค์\*\*

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล\*\*\*

รับบทความ: 3 พฤษภาคม 2566

แก้ไขบทความ: 23 มิถุนายน 2566

ตอบรับ: 26 มิถุนายน 2566

**บทคัดย่อ**

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในบทอาศรัยในสิ่งพิมพ์รายคาบไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 จำนวน 30 ชื่อเรื่อง รวม 235 ส่วน ผลการศึกษาพบว่า บทอาศรัยซึ่งเป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นที่แต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรพระมหากษัตริย์รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในโอกาสสำคัญ มีการสืบทอด

---

\* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต เรื่อง *บทอาศรัยในสิ่งพิมพ์รายคาบไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8: วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่* สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

\*\* นิสิตระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อีเมล: parames.ab@gmail.com)

\*\*\* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อีเมล: arthid.s@chula.ac.th)

แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม ทั้งแนวคิดตามคติศาสนา ได้แก่ ธรรมิกราชา โพธิสัตว์ราชา จักรพรรดิราชา และเทวราชา แนวคิดพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถด้านการปกครองและศาสตร์ต่าง ๆ รวมถึงแนวคิดพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประชาราษฎร์ ขณะเดียวกันก็มีการนำแนวคิดเฉลิมพระเกียรติที่มีมาแต่เดิมมาตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทสังคม นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอแนวคิดใหม่ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำบ้านเมืองเข้าสู่โลกสมัยใหม่ และเป็นพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทควาในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 ในฐานะวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยใหม่ที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับยุคสมัยและความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน

**คำสำคัญ:** บทอาศรัย, สิ่งพิมพ์รายคาบ, การสืบทอดและสร้างสรรค์, แนวคิดเฉลิมพระเกียรติ, วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

Continuation and Creation of Panegyric Concepts in “Asirawat”  
Published on Periodicals from the Reign of King Rama V  
to the Reign of King Rama VIII\*

Parames Apairittirong\*\*

Arthid Sheravanichkul\*\*\*

Received: May 3, 2023

Revised: June 23, 2023

Accepted: June 26, 2023

**Abstract**

This article aims to study the panegyric concepts in 235 “Asirawat” published on 30 periodical titles during the reign of King Rama V to the reign of King Rama VIII. The study reveals that “Asirawat”, short poetry composed

---

\* This article is a part of the first author’s master thesis titled “Asirawat” in *Thai Periodicals from the Reign of King Rama V to the Reign of King Rama VIII: Thai Panegyric Literature in Modern Publications*, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

\*\* Master’s student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University (E-mail: parames.ab@gmail.com)

\*\*\* Associate Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University (E-mail: arthid.s@chula.ac.th)

for the purpose of praising and blessing the King and members of the royal family on significant occasions, continue the earlier panegyric concepts of the King including religious concepts that portray the King as Dharmikaraja, Bodhisattvaraja, Cakravartin, and Devaraja; concepts that portray the King's governing and his various sciences wisdom; and concepts that portray the King who performs royal duties for his people. These concepts had been reinterpreted in accordance with the social context. In addition, new concepts were introduced such as the leader who brought his nation into the modern era and being the head of state according to the constitution. This study demonstrates the importance of the “Asirawat” scripts in periodicals from the reigns of King Rama V to Rama VIII as modern panegyric literature reflecting the concept of the monarchy in relation to the time and the relationship between the monarch and population.

**Keywords:** Asirawat, periodicals, continuation and creation, panegyric concepts, panegyric literature

## บทนำ

สถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน พระมหากษัตริย์รวมทั้งพระราชวงศ์ทรงมีพระคุณแก่บ้านเมืองและพสกนิกร จึงมีการถ่ายทอดพระเกียรติคุณในรูปแบบวรรณคดี (กรมศิลปากร, 2560, น. 1) ทั้งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติซึ่งเป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหามุ่งเสนอพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์โดยตรง มีการแต่งอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่มีรูปแบบการแต่งใกล้เคียงกันและมีการสรรสำนวนโวหารที่ประณีตบรรจงเป็นพิเศษ ด้วยถือว่าเป็นวรรณคดีที่มีความศักดิ์สิทธิ์สูงส่ง (ยุพเร แสงทักษิณ, 2537, น. 174, 183) นอกจากนี้ยังมีการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่แทรกอยู่ในวรรณคดีประเภทอื่น ๆ เช่น วรรณคดีนิราศ วรรณคดีบันทึก และวรรณคดีการแสดง ซึ่งมีชนบทที่สืบทอดกันมาโดยลำดับ

เมื่อวัฒนธรรมหนังสือของไทยเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีการพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 สิ่งพิมพ์รายคาบ (periodicals) ซึ่งหมายถึงสิ่งพิมพ์ที่ตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องและมีกำหนดระยะเวลาออกแต่ละฉบับอย่างชัดเจน ได้รับความนิยมแพร่หลาย สิ่งพิมพ์รายคาบโดยทั่วไปมีเนื้อหาประกอบด้วย ข้อเขียน บทบรรณาธิการ กวีนิพนธ์ เรื่องสั้น ฯลฯ ซึ่งเขียนขึ้นโดยนักเขียนหลายคน มีบรรณาธิการหรือกองบรรณาธิการเป็นผู้ควบคุมเนื้อหา (Reitz, 2004, p. 534) ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการออกสิ่งพิมพ์รายคาบภาษาไทยฉบับแรก ที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติ คือ “บางกอกรีคอร์เดอร์” จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีการออกสิ่งพิมพ์รายคาบภาษาไทยที่ดำเนินการโดยคนไทยครั้งแรก คือ “ตรุณาวาท” (คณะทำงานประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย, 2549, น. 105, 206)

สิ่งพิมพ์รายคาบเริ่มเฟื่องฟูขึ้นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากเนื้อหาต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีการแต่งบทอาศิรวาทลงตีพิมพ์ด้วย โดยมีการแต่งและตีพิมพ์บทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบอย่างต่อเนื่องในรัชกาลต่อ ๆ มา บทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบมี

ลักษณะสำคัญคือ เป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นที่มีเนื้อหามุ่งสรรเสริญพระเกียรติคุณและถวายพระพรพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ทั้งนี้ในโอกาสสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และเจ้านายพระราชวงศ์ในแต่ละเดือน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของสิ่งพิมพ์รายคาบที่ตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องและมีกำหนดระยะเวลาในการออกแต่ละฉบับชัดเจนเป็นรายเดือน เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันขึ้นปีใหม่ และวันฉัตรมงคล เป็นโอกาสที่สิ่งพิมพ์รายคาบจะร่วมเฉลิมฉลองและแสดงความจงรักภักดี เช่น “คำถวายไชยมงคลปีจออัฐศก 1248” ใน*วชิรญาณ* เล่มที่ 6 ตอนที่ 32 เมื่อ พ.ศ. 2440 เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 25 ปี

๑ กาลตลณครวการ

รชดาภิเษกสมัย

ฉลองราชมหาไ

ศรียาเฉลิมเมือง

๑ โดยปัญจะพิสปี

ฐิระสุขทุกข์เปลือง

แต่เริ่มถวัลย์เรื่อง

ศิริราชพิบูลย์มา

(คำถวายไชยมงคลปีจออัฐศก 1248, 2429, น. 3229)

จากการรวบรวมสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2427 - 2489) ผู้วิจัยพบข้อมูลบทอาศิรวาทพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ จำนวน 235 สำนวน แบ่งออกเป็นบทอาศิรวาทสมัยรัชกาลที่ 5 จำนวน 142 สำนวน บทอาศิรวาทสมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 56 สำนวน บทอาศิรวาทสมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 31 สำนวน และ

อาศิรวาทสมัยรัชกาลที่ 8 จำนวน 6 ส่วน ในสิ่งพิมพ์รายคาบ จำนวน 30 ชื่อเรื่อง<sup>1</sup> เรียงตามลำดับการพบบทอาศิรวาทครั้งแรก ได้แก่

ตารางที่ 1 รายชื่อสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 ที่พบบทอาศิรวาท

|    |                                |    |                                      |    |                               |
|----|--------------------------------|----|--------------------------------------|----|-------------------------------|
| 1  | วชิรญาณ                        | 2  | วชิรญาณวิเศษ                         | 3  | สยามประเพณี<br>สุนทโรวาทพิเศษ |
| 4  | ประตูปใหม่                     | 5  | จดหมายเหตุแสงอรุณ<br>หรือ วัฒนาวิทยา | 6  | สมุทรสาร                      |
| 7  | ดุสิตสมิต                      | 8  | ดุสิตสมัย                            | 9  | ศัพท์ไทย                      |
| 10 | นักเรียน                       | 11 | เบญจมานุสาสน์                        | 12 | ไทยเชชม                       |
| 13 | เสนาศึกษา<br>และแนววิทยาศาสตร์ | 14 | คอลเลกชันวิสัย                       | 15 | สวนกุหลาบวิทยา                |
| 16 | อัลบั้มชัยอุโฆษสมัย            | 17 | มหาวิทยาลัย                          | 18 | สารานุกรม                     |
| 19 | โพแทสเซียม                     | 20 | ยุพราชวิทยา                          | 21 | สุภาพบุรุษ                    |
| 22 | นารีนารถ                       | 23 | แถลงการณ์ศึกษา<br>เทพศิรินทร์        | 24 | สมาคมวรรณคดี                  |
| 25 | ชีวิตไทย                       | 26 | ศรีกรุง                              | 27 | ลีลา                          |
| 28 | วรรณคดีสาร                     | 29 | ไทยใหม่วันจันทร์                     | 30 | วงวรรณคดี                     |

ผู้วิจัยเห็นว่า บทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 เหล่านี้มีลักษณะเป็นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติรูปแบบใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสืบทอด

---

<sup>1</sup> สืบค้นจากหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ หอสมุดดำรงราชานุภาพ หอวิชาจุฬาลงกรณ์ และศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ข้อมูลส่วนหนึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากคุณ จุฑาภักดิ์ รัตนพันธ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ชนบทที่มีมาแต่เดิมและการสร้างสรรค์ใหม่ ทั้งในด้านรูปแบบ ด้านวรรณศิลป์ รวมถึงด้านเนื้อหาซึ่งแสดงแนวคิดเฉลิมพระเกียรติ

ด้านรูปแบบ มีการใช้คำประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่โบราณ เช่น การใช้โคลงสี่สุภาพ จำนวน 134 สำนวน จาก 235 สำนวน พบบทอาศิรวาทที่แต่งด้วยวสันตดิถีฉันทน์ จำนวน 11 สำนวน และแต่งด้วยสัทพุลวิกิพีฉันทน์ จำนวน 7 สำนวน ทั้งยังพบการประสมรูปแบบคำประพันธ์ตามรูปแบบคำฉันท์ซึ่งประกอบด้วยฉันทน์และกาพย์ 20 สำนวน นอกจากนี้ยังมีการใช้ฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ในรูปแบบใหม่ เช่น การประสมคำประพันธ์หลายชนิดในสำนวนเดียว

ด้านเนื้อหา แบ่งออกเป็นเนื้อหาซึ่งแสดงแนวคิดเฉลิมพระเกียรติที่สืบทอดชนบทแนวคิดเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ รวมทั้งมีการสร้างสรรค์ด้วยการนำแนวคิดต่าง ๆ ที่มีมาแต่ชนบทเดิมมาตีความใหม่ หรือการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นไปตามบริบททางสังคมด้วย และเนื้อหาถวายพระพรชัยมงคลตามชนบทเดิม เช่น ขอให้มิมีพระชนมายุยิ่งยืนนาน ขอให้ชนะศัตรู และขอให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข โดยเนื้อหาในบทอาศิรวาททั้งการสรรเสริญพระเกียรติและการถวายพระพรชัยมงคลมักสอดคล้องกับโอกาสในการแต่งและแนวคิดของสื่อสิ่งพิมพ์นั้น ๆ ด้วย

ด้านวรรณศิลป์ มีการใช้วรรณศิลป์และกลวิธีการประพันธ์ที่ประณีตบรรจง อาทิ การใช้ถ้อยคำที่เป็นแบบแผน เช่น “สรวมชีพ” “ขอเดชะ” มีการใช้ความเปรียบต่าง ๆ เช่น เปรียบพระมหากษัตริย์เป็นฉัตร หรือใช้ฉัตรเป็นนามนัยหมายถึงพระมหากษัตริย์ แต่ก็มีวรรณศิลป์ที่สร้างสรรค์ใหม่ เช่น การเล่นคำโดยใช้พระนามของพระมหากษัตริย์ ดังเห็นได้จากการนำพระนามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “ประชาธิปไตย” มากล่าวเฉลิมพระเกียรติว่าทรงปกครองประชาชนโดยผาสุก และความเปรียบสร้างสรรค์ใหม่ เช่น เปรียบพระมหากษัตริย์เป็นธงชัยและกัลยาณมิตร เป็นต้น



ในบทความนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งกล่าวถึงแนวคิดเฉลิมพระเกียรติในบทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 ซึ่งมีทั้งแนวคิดที่เนื่องมาจากคติทางศาสนา ได้แก่ ธรรมิกราชา โพธิสัตว์ราชา จักรพรรดิราชา และเทวราชา และแนวคิดซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้นำในอุดมคติ ตลอดจนแนวคิดใหม่ ๆ ที่สะท้อนสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไปหลังการรับอิทธิพลของตะวันตก ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทสำคัญในการนำประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ทรงดำเนินพระบรมราโชบายและพระราชกรณียกิจเพิ่มเติมจากในอดีตหลายประการ จนกระทั่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย จึงเปลี่ยนจากผู้นำประเทศในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ประมุขของชาติภายใต้รัฐธรรมนูญ

ที่ผ่านมาผู้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในบทอาศิรวาทที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 อย่างกว้างขวาง เช่น วิทยานิพนธ์ *วิเคราะห์บทร้อยกรองเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม* ของพันทิพา สังข์เจริญ (2528) ผลการศึกษาพบว่า บทอาศิรวาทเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชในหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 - 2526 แสดงแนวคิดธรรมิกราชาผ่านการนำเสนอหลักราชธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร

วิทยานิพนธ์ *คุณค่าและบทบาทของบทอาศิรวาทพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช* ของปราโมทย์ สกุลรักความสุข (2561) ผลการศึกษาพบว่า บทอาศิรวาทระหว่าง พ.ศ. 2489 - 2559 แสดงแนวคิดว่าพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระพุทธเจ้า ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงเป็นพระนารายณ์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ทรงเป็นผู้มีพระคุณ ทรงเป็นสิ่งล้ำค่า และทรงเป็นศูนย์รวมใจและความสามัคคี

วิทยานิพนธ์ *บทอาศิรวาทเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์และกลวิธีการนำเสนอ*

ของวิเชษฐชาย กมลสัจจะ (2561) ผลการศึกษาพบว่าบทอาศิรวาทที่หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนอ่านถวายพระพร เผยแพร่ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช 2558 พบว่าภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช มีการผสมผสานภาพลักษณ์ 2 ลักษณะ คือ ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในอุดมคติและภาพลักษณ์เฉพาะพระองค์

บทความ *แนวคิดและกลวิธีการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในทศชาติคำฉันท์* ของปัทมาภรณ์ ผ่องแผ้ว และอาทิตย์ ชีรวณิชกุล (2565) ผลการศึกษาพบว่าเรื่องทศชาติคำฉันท์ ของบุญเตือน ศรีวรพจน์ ซึ่งเป็นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชผ่านการนำเสนอเรื่องทศชาติชาดก แสดงแนวคิดเฉลิมพระเกียรติว่าทรงเป็นโพธิสัตว์ราชา เป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ เป็นเสมือนบิดาของประชาชนชาวไทย เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และเป็นพระนารายณ์อวตาร

ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบทอาศิรวาทในสมัยรัชกาลที่ 9 นำเสนอแนวคิดที่สอดคล้องกับการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีที่มีมาในชนบทเดิม เช่น ทรงเป็นเทวราชา ทรงเป็นธรรมิกราชา และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ ทั้งยังปรากฏแนวคิดที่สร้างสรรค์ใหม่ เช่น ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจและความสามัคคีของประชาชน

อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในบทอาศิรวาทที่แต่งขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 9 คือ บทอาศิรวาทระหว่างรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นมีบทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบ และเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยค่อย ๆ ก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ซึ่งสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์มีความเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 ว่ามีการสืบทอดและสร้างสรรค์แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์อย่างไร

## แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่สืบทอดมาแต่เดิม

แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติและการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีส่งอิทธิพลมายังแนวคิดเฉลิมพระเกียรติในบทอาศิรวาททั้งการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ตามคติพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งบางคดีได้รับการตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยกับช่วงเวลาที่ตั้งบทอาศิรวาท นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ และผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประชาราษฎร์

### 1. การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ตามคติศาสนา

พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีอิทธิพลสำคัญต่อวัฒนธรรมไทยแต่โบราณได้แสดงคติและคำสอนเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไว้หลายประการ คติทางพุทธศาสนา ได้แก่ คติธรรมิกราชา โพธิสัตว์ราชา และจักรพรรดิราชา ส่วนคติทางศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ คติเทวราชา

#### 1.1 คติธรรมิกราชา

พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะ จึงทรงยึดถือธรรมะในพุทธศาสนาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติพระองค์ หรือเรียกว่า “ราชธรรม” เช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังคหวัตถุธรรม กวีจึงยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นธรรมิกราชา หมายถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่มีมาแต่อดีตมักสรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่าเป็นผู้ทรงทศพิธราชธรรม เช่น เรื่อง*ยวนพ่ายโคลงดั้น* ยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงทศพิธราชธรรมว่า “ทศพิชธรรมโมชแท้ ทศสกนธ” (กรมศิลปากร, 2540, น. 339) ขณะที่บางเรื่องนำเสนอแนวคิดดังกล่าวด้วยการอธิบายขยายข้อราชธรรมแต่ละข้อ เช่น *ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงดั้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และพระนลคำหลวง*

บทอาศรัยวาทสมัยรัชกาลที่ 5 รับอิทธิพลการเฉลิมพระเกียรติตามคติธรรมิกราชา โดยการยกย่องว่าทรงธรรมข้อต่าง ๆ โดยเฉพาะทศพิธราชธรรม เช่น “คำฉันท์สดุดีพระเกียรติ” ของพระอธิการบุญณ (บุญ) วัดเขาบางทราย ในวชิรญาณวิเศษ เล่มที่ 3 แผ่นที่ 10 พ.ศ. 2430 สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงทศพิธราชธรรม นอกจากนี้ยังทรงไว้ซึ่งอปริหานิยธรรม ราชสังคหวัตถุ และปตติทานธรรม ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยผู้แต่งเป็นพระภิกษุจึงยกย่องพระมหากษัตริย์โดยใช้แนวคิดธรรมิกราชาเป็นแนวคิดหลักในการแต่ง

|                      |                           |
|----------------------|---------------------------|
| ๑ ไตพ่นพิภพผ่าน      | รักษาร กระทำ กระทำ        |
| จอมเจษฏานะเรศสัม     | มัตติวงศ์ ทรงธรรม ทรงธรรม |
| กรุงเทวะมหา          | นครา สวรรค์ สวรรค์        |
| ทรง <u>ทศราชธรรม</u> | สยามขอบ ครอบครอง ครอบครอง |

[...]

|                        |                          |
|------------------------|--------------------------|
| ๑ อะปะริหานิยะธรรม     | วุฒบ่า ญัตติไว้ ญัตติไว้ |
| พระตอบประพฤติไต่       | ปฏิบัติ ประจำ ประจำ      |
| <u>สังคหะวัตถุ</u>     | ก็ทรงอุ ปถัมภ์ ปถัมภ์    |
| อีก <u>ปะฏิทานธรรม</u> | ก็ดำรง คงมี คงมี         |

(พระอธิการบุญณ (บุญ), 2430, น. 74-75)

การสรรเสริญพระมหากษัตริย์ตามคติธรรมิกราชาอีกอย่างหนึ่งคือการที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้รักษา “ธรรม” หรือ “ยุติธรรม” อันหมายถึงการรักษาความเป็นปกติสุขเรียบร้อย การรักษาครลองแห่งความถูกต้องยุติธรรมไว้ ดังปรากฏในลิลิตนิทราชาคริต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

บารมีพระมากพัน  
พระพิทักษ์ยุติธรรม

รำพัน  
ถ่องแท้

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, น. 32)

พบการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นธรรมิกราชาด้วยทรงรักษา “ธรรม” คือการรักษา “ยุติธรรม” ผ่านการตราด้วยกฎหมายเพื่อรักษาความสงบสุขแก่บ้านเมือง เช่นเดียวกับที่พระมหากษัตริย์ในอดีตทรงตรากฎหมาย เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงชำระกฎหมายตราสามดวง แนวคิดนี้ปรากฏเช่นใน “กลอนพระราชนิพนธ์ประวัติประจำปี” พระนิพนธ์พระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ใน *ดุสิตสมิต* ฉบับพิเศษ สำหรับเป็นที่ระลึกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2463

อนึ่งนั้นบรมธรรมิกราช

โปรดเกล้าให้ประกาศแก้ไข

ความมาตราหนึ่งซึ่งมีใน

ข้อเจ็ดข้อสิบเจ็ดใช้สองมาตรา

แห่งพระราชกำหนดพจนาน

จัดการตามหมายลายเลขา

ให้สอดคล้องถูกต้องตามสัญญา

สันติภาพซึ่งว่าด้วยเรื่องทรัพย์สิน

(กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา, 2463, น. 15)

ในบทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ตีความแนวคิดเรื่องการรักษาธรรมะว่าเป็นรักษาความสงบสันติในโลก โดยนำไปเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ทรงนำสยามเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อรักษา “ธรรมะ” โดยทรงอธิบายคำว่า “ธรรมะ” ไว้ในพระราชนิพนธ์ว่า *อำนาจคือธรรมะ*

ธรรมะเป็นสิ่งที่ซึ่งบันดาลความสงบและความสุขให้บังเกิดใน  
คณะและชาติมนุษย์, เพราะฉะนั้นธรรมะที่ดีและที่เป็นธรรมะแท้  
เราจึงเข้าใจกันว่าเป็นศัตรูของอำนาจ. คำว่า “อำนาจ” ในที่นี้  
หมายความว่ากำลังซึ่งบุคคล หรือคณะ หรือชาติใด ๆ ใช้สำหรับ  
บารบปราบปรามผู้อื่นให้ต้องทำตามใจ

(รามจิตติ, 2460, น. 2)

ใน “โคลงสรรเสริญเกียรติกรุงสยาม” ใน *สมุทรสาร* ปีที่ 4 เล่มที่ 32 พ.ศ. 2460 ได้  
แสดงแนวคิดไว้ในสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น เฮอร์มนีและออสเตเรียเป็นฝ่าย “อธรรม” ที่  
ก่อสงครามและทำลายความสงบสุขของโลก ส่วนฝ่ายสัมพันธมิตร รวมถึงสยาม ซึ่งมี  
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นจอมทัพนั้นเป็นฝ่าย “ธรรม”

|                               |                    |
|-------------------------------|--------------------|
| ๑ อัสเตรียร่วมมิตรแม่น        | ขุนमार             |
| ผลาญมิตรผลาญ <u>ธรรม</u> ผลาญ | โลกล่าง            |
| ใช้เรือลอตชลธาร               | ทำลายเหล่า เรือนอน |
| ไปเลือกไพร่ช้าง               | ฝ่ายค้าคนกลาง ๆ    |

|                                |                      |
|--------------------------------|----------------------|
| ๑ <u>มละทางธรรม</u> ประเทศถ้วน | ทุกสถาน              |
| พยศยิ่งหยิ่งอหังการ            | ก่อร้าย              |
| ไปมีเมตตาผลาญ                  | มนุษยชาติ            |
| ดูหมิ่นท้าวถิ่นด้าว            | ประเทศน้อยทั้งหลาย ๆ |

[...]

|                            |                   |
|----------------------------|-------------------|
| ๑ นฤบาลบรมนาถผู้           | นายก              |
| สยามรัฐะดิลก               | เลิศแก้ว          |
| ปกาศิตสำพศก                | ทราบทั่ว กันแฮ    |
| เผด็จมิตรเยอรมันแล้ว       | กับทั้งอัสเตรีย ฯ |
| ๑ มิให้เสียศักดิ์สิทธิ์ข้อ | คุณธรรม           |
| ครองโลกโลกธรรมประจำ        | เจ็ดหล้า          |
| ผู้ผลาญซึ่งธรรมนำ          | พินาศสู่ ดนแล     |
| ประกาศรบเล็กคบบ้า          | ร่วมผู้อธรรม ฯ    |

(โคลงสรรเสริญเกียรติกรุงสยาม, 2460, น. พิเศษ)

แนวคิดเรื่อง “ธรรมะ” ที่ปราบปรามหรือเอาชนะ “อธรรม” ที่เชื่อมโยงกับการที่ทรงนำสยามเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้ยังสอดคล้องกับพระราชนิพนธ์*ธรรมาสงคราม* ด้วย (อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, 2565, น. 158)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 คติธรรมิกราชาที่ปรากฏมีลักษณะผสมผสานแนวคิดระหว่างธรรมิกราชาในฐานะผู้ประพฤติตามหลักราชธรรมในพุทธศาสนาและผู้รักษาความยุติธรรมด้วยกฎหมาย ดังเห็นได้จาก “คำถวายพระพรชัยมงคล” ใน*เสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์* ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2471 ยกย่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยแนวคิดธรรมิกราชา โดยยกย่องว่าทรงทศพิธราชธรรมและทรงธำรงความยุติธรรมในบ้านเมืองด้วยการลงโทษผู้กระทำความผิดและปูนบำเหน็จผู้มีศีลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักจักรวรรดิวัตรธรรมข้อ “อธมการปฏิบัติ” คือการป้องกันประชาชนมิให้ประพฤติผิดศีลธรรมและสนับสนุนผู้ประพฤติธรรม

|                         |               |
|-------------------------|---------------|
| ทรงศพัทธมโหมหาร         | ครองด้าวพิศาล |
| วิเศษสมบุรณ์พูนผล       |               |
| ยุตติธรรมนาสุขปลุกชน    | ยังประโยชน์ดล |
| เกษมฤดีปรีดา            |               |
| คนชั่วรับราชอาชญา       | สมกับโทษา     |
| นุโทษเที่ยงธรรมกรรมกรรม |               |
| คนดีศรีศีลบรร           | ทรงโปรดอาทร   |
| บำเหน็จบำนาญพึงใจ       |               |

(คำถวายพระพรชัยมงคล, 2471, น. ก)

## 1.2 คติโพธิสัตว์ราชา

คติโพธิสัตว์ราชา หมายถึง คติที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งปรารถนาพุทธภูมิจึงต้องบำเพ็ญโพธิสมภารบารมีให้ถึงพร้อม ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติปรากฏแนวคิดโพธิสัตว์ราชาด้วยการยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญโพธิสัตว์จรยา เช่น *คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง* กล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าปราชญ์ทองทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต แต่ทว่าท้าวทั้งหลายอัญเชิญให้ทรงอุบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา ทรงบริจาคสดุดะศกมทาทานอย่างพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ทั้งยังทรงอธิษฐานขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสั่งสอนสรรพสัตว์ด้วย (อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, 2565, น. 281)

สมัยรัชกาลที่ 5 พบบทอาศิรวาทที่สรรเสริญพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมี เช่น บทอาศิรวาทของพระครูวินัยธร (กล่อม) วัดพระเชตุพน ในวชิรญาณ เล่ม



ที่ 18 ตอนที่ 94 พ.ศ. 2445 ระบุว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระบารมีสมเป็น “หน่อพุทธภูมิ” ด้วยการบำเพ็ญทาน ศีล ตลอดจนทำนุบำรุงศาสนสถาน

|                           |                                |
|---------------------------|--------------------------------|
| ๑ นบพระบาทิราษเจ้า        | จอมบรม                         |
| รามเศร์เดชอุดม            | เลิศไ้                         |
| <u>บำเพ็ญโพธิญาณสม</u>    | <u>หน่อพุทธ ภูมิ</u> <u>แฮ</u> |
| <u>เพียรเพิ่มสมการให้</u> | <u>แก้กล้าบารมี</u> ๖          |

|                     |                 |
|---------------------|-----------------|
| ๑ ทวีคุณพลเพียบถ้วน | ศีลทาน          |
| พระเสด็จยลวิหาร     | ใหญ่น้อย        |
| ชำระตสุตสงสาร       | ทรงช่วย เฉลิมแฮ |
| รวมหิริญหำร้อย      | ซ้งให้สถาปนา    |

(โคลงฉันท์กาพย์กลอน, 2445, น. 27)

นอกจากปรากฏการกล่าวว่าการบำเพ็ญพระราชนิยกิจของพระมหากษัตริย์เป็นไปเพื่อสั่งสมโพธิสมภารบารมีแล้ว ยังเสนอว่าอำนาจบุญบารมีที่ทรงบำเพ็ญย่อมนำมาซึ่งความสุขความเจริญของบ้านเมือง เช่น “ด้วยพระโพธิสมภารสำราญจิตร ได้เปลื้องปลดบาราชชาตทุกข์เข็ญ” (คำถวายไชยมงคลปีจออัฐศก 1248, 2429, น. 3324) แนวคิดดังกล่าวนี้ปรากฏเด่นชัดในบทอาศิรวาทสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะบทที่อาจารย์ในโรงเรียนต่าง ๆ แต่งขึ้นเนื่องในการเสด็จฯ พระราชทานผ้าพระกฐิน ลงพิมพ์ในวชิรญาณและวชิรญาณวิเศษ เนื่องจากเป็นวาระในการบำเพ็ญพระราชนิยกิจสวดคล้องกับจริยาคติแห่งพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญพระบารมี ภายหลังจากรัชกาลที่ 5 แทบไม่ปรากฏบทอาศิรวาทที่แสดงถึงแนวคิดโพธิสัตว์ราชาอย่างชัดเจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 9 คติโพธิสัตว์ราชาจึงปรากฏ

เด่นชัดอีกครั้งหนึ่งเนื่องจากทรงครองสิริราชสมบัติเป็นระยะเวลานาน และทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อมหาชนตลอดรัชกาลเหมือนการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์

### 1.3 คติจักรพรรดิราชา

คติจักรพรรดิราชาเป็นคติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในอุดมคติทางพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง ไตรภูมิภวชาดกกล่าวว่าพระเจ้าจักรพรรดิราชาต้องสั่งสมบุญบารมีอย่างยิ่งใหญ่ มีสิ่งมงคลหรือที่เรียกว่า “รัตนะ” 7 ประการ ได้แก่ กงจักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ซึ่งเกิดจากพระบารมีส่งผลให้ทรงพระบรมเดชานุภาพปราบได้ทั่วทั้งจักรวาล (กรมศิลปากร, 2555, น. 124-146)

คติจักรพรรดิราชาปรากฏในขนบการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดี เช่น *ลิลิตพระขุนพยุหยาตราสถลมารคและชลมารค* สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะจักรพรรดิราชา ผ่านคำเรียกขาน การกล่าวถึงช้างเผือกในฐานะช้างแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิราชา และการพรรณนากระบวนพยุหยาตราอย่างกระบวนแห่ของจักรพรรดิราชา (ธานีรัตน์ จิตฺตเสวี, 2555, น. 51-53)

คติจักรพรรดิราชาปรากฏอย่างชัดเจนในบทอาศิรวาทสมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำเสนอผ่านคำเรียกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็น “พระจอมจักรพาท” “พระจุลจักรพรรดิ” และ “พระจอมจักรพรรดิ” ทั้งยังยกย่องว่าทรงปราบได้ทั้งสิบทิศ ดังปรากฏในบทอาศิรวาท *ในวชิรญาณ* เล่มที่ 6 ตอนที่ 32 พ.ศ. 2440

ข้าบาทผู้นักเรียนอาเศียรพาด บังคมบาทพิตรอดิศร

พระจอมจุฬจักรพันธ์ปิ่นนคร

กรุงอมรรัตนโกสินทร์มหินทรา

ทรงพระเดชกระเดื่องเรื่องพระฤทธิ

ทศทิศย่อนน้อมเกษ

ต่างถวายอภิวันทนเครื่องบรรณา

ชนประชาชุ่มเกล้าทุกเข้าเฝ้า

(คำถวายไชยมงคลปีจออัฐศก 1248, 2429, น. 3324)

บทอาศรัยในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังสรรเสริญพระมหากษัตริย์ตามคติจักรพรรดิราชาโดยกล่าวว่าทรงมีช้างพิเศษ หรือ “ช้างแก้ว” อันเป็นหนึ่งในเจ็ดรัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิ ดังบทอาศรัยของนายรอต อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดราชบูรณะ ใน *วชิรญาณวิเศษ* เล่มที่ 3 แผ่นที่ 5 พ.ศ. 2430

|                         |                         |
|-------------------------|-------------------------|
| ๑ อภินิหารพระลำ         | เลอสุด กระษัตริย์เอย    |
| <u>มีคชธารวรุณ</u>      | <u>เสวตรแท้</u>         |
| <u>พระเดชกระตี่องคจ</u> | <u>จุลจักร พรรดิเอย</u> |
| หมู่ปัจจามิตรแม่        | มาดร้าวยาวงษ ฯ          |

(โคลงถวายไชยมงคล อาจารย์ตามโรงเรียนแต่งทูลเกล้าฯ ถวาย  
ในการพระราชทานพระกระฐิน, 2430ก, น. 34)

การสรรเสริญพระมหากษัตริย์ตามคติจักรพรรดิราชยังคงปรากฏต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 6 ทั้งด้วยการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ และการกล่าวถึงช้างเผือกในฐานะช้างแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิราช อย่างไรก็ตาม ไม่พบการกล่าวถึงรัตนะเจ็ดประการคู่บารมีของพระจักรพรรดิราชอย่างอื่น เนื่องจากช้างเผือกเป็นรัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิราชที่ประชาชนเห็นประจักษ์ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีช้างต้นคู่พระบารมีถึง 19 ช้าง (*ช้างราชพาหนะ*, 2542, น. 70-75)

#### 1.4 คติเทวราชา

พระมหากษัตริย์ไทยทรงได้รับการยกย่องในฐานะเทวราชา หมายถึงพระมหากษัตริย์คือเทพเจ้าที่อวตารมา พบแนวคิดการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ว่าทรงอุบัติจากเทพเจ้าหรือมีคุณสมบัติเทียบได้กับเทพเจ้า ดังปรากฏใน *ยวนพ่ายโคลงฉันท์*

ก็กล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงอุบัติจากเทพเจ้า 11 องค์ ทั้งยังแสดงพระคุณสมบัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเทียบกับคุณสมบัติของเทพเจ้า เช่น มีพระสุรเสียงไพเราะเหมือนเสียงของพระพรหม มีพระสิริโฉมงดงามเหมือนพระกามเทพ และมีพระรัศมีแผ่จากพระวรกายเหมือนพระจันทร์ แนวคิดเทวราชาปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติอย่างต่อเนื่อง เช่น *โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*ระบุว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์ ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น คติเทวราชาคลี่คลายมาเป็นการยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบได้กับเทพเจ้า (เสาวณิต วิงวอน, 2538, น. 78) เช่น *โคลงด้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*ระบุว่าพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนพระอิศวร พระอินทร์ และพระพรหม บทอาศิริวาทสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงคติเทวราชาในลักษณะเดียวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือพบการเปรียบพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเทพเจ้า ดังตัวอย่างจาก “โคลงสรรเสริญพระบารมี” ใน*วชิรญาณ* เล่มที่ 1 ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2427 เปรียบว่ามีพระบารมีเหมือนพระอิศวรมีพระยศเหมือนพระพรหม และมีพระเดชเหมือนพระนารายณ์

๑ บารเมศพระคู่เจ้า

พระยศปางพรหมทวิ

พระเดชดุจจักรกรี

คุณพระยืนยंकัง

ตรีศูลี

เฟื้องฟุ้ง

ปราบโลกย์ แลฤ

ขบฟ้าดินเจริญ

(โคลงสรรเสริญพระบารมี, 2427, น. 353)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 คติเทวราชาได้รับความนิยมอย่างมากในบทอาศิรวาทปรากฏบทอาศิรวาทหลายบทที่สรรเสริญว่าพระองค์คือพระวิษณุหรือพระนารายณ์ หรือพระรามผู้เป็นองค์อวตารของพระวิษณุ โดยใช้คำเรียกต่าง ๆ เช่น “พระหริรักษ์จักรี” “พระรามเศศ” และ “พระราม” เป็นต้น ดังใน “คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล”

๑ พระปิ่นฉัตรรัษฎ์ฤ

พระองค์คือพระนารายณ์

เสด็จจากเกษียรสาย

สมุทเหตุสุเมตต์ครัน

(คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล, 2465, น. ข)

บทอาศิรวาท “คำพากย์ถวายพระพรชัยมงคล” กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ โดยเรียกว่า “พัชรอวตาร”

๑ พระองค์พระมงกุฎคือ

นารายณ์เลิศมุก

แปรภาคเป็นพัชรอวตาร

(คำพากย์ถวายพระพรชัยมงคล, 2464, น. 2)

สมัยรัชกาลที่ 7 ไม่พบการใช้คติเทวราชาในบทอาศิรวาทอย่างกว้างขวางเหมือนสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ยังคงพบการยกย่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็น “หริวงศ์” หรือผู้สืบเชื้อสายจากพระนารายณ์ซึ่งเป็นหนึ่งในคำเรียกพระราม

คติเทวราชาในบทอาศิรวาทสืบทอดขนบการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดี ในสมัยรัชกาลที่ 5 มักเปรียบพระมหากษัตริย์กับเทพเจ้า ขณะที่ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการกล่าวโดยตรงว่าทรงเป็นองค์อวตารของเทพเจ้าอย่างสมัยอยุธยา สอดคล้องกับการใช้พระนาม

“สมเด็จพระรามาธิบดี” และการนำคติเทวราชมาประกอบการสร้างพระบารมีและความจงรักภักดีในหมู่ข้าราชการและประชาชน (วิศรุต บวงสรวง, 2021, น. 32) แต่ในรัชกาลที่ 7 พบเฉพาะคำเรียกขานพระมหากษัตริย์ที่พ้องกับพระนามของพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ แสดงให้เห็นว่าคติเทวราชเป็นคติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่สำคัญและได้รับสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันก็มีพัฒนาการแตกต่างกันในแต่ละสมัย

## 2. การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ

พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ที่ได้รับการยกย่องในบทอาศิรวาทสืบทอดมาจากขนบการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีที่พบอย่างเด่นชัด ได้แก่ พระปรีชาสามารถด้านการปกครอง และพระปรีชาสามารถรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

### 2.1 พระปรีชาสามารถด้านการปกครอง

ในขนบเฉลิมพระเกียรติแต่เดิม กวีมักแสดงพระปรีชาสามารถในหลากหลายด้าน ด้วยเป็นการแสดงคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่จะสามารถปกครองดูแลประชาชนให้ได้รับความสุข (สันติภาพ ชารัมย์, 2560, น. 29) จึงปรากฏแนวคิดพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถดังตัวอย่างจากเรื่อง *ยวนพ่ายโคลงฉันท์* ยกย่องพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้านการปกครอง โดยระบุว่าทรงรอบรู้ระเบียบแบบแผนการปกครองของพระมหากษัตริย์ในอดีต

๑ รบินรบบท้าว

รบบรบบัยล

รบบรบการย

รบบรบดรรู้

เบาราม

ยิ่งผู้

เกลากาพย กิติ

รบบรบรพ ๑

(กรมศิลปากร, 2540, น. 343)

บทอาศรัยที่แสดงแนวความคิดการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถด้านการปกครอง เช่นในบทอาศรัยวาทสมัยรัชกาลที่ 5 “โคลงแลฉันทที่นักเรียนวัดราชบพิธร้องสรรเสริญ” ในวชิรญาณ เล่มที่ 7 ตอนที่ 30 เมื่อ พ.ศ. 2440 ยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจทั้งปวง โดยมีพระวิจารณ์ญาณอันสุขุมคามภิรภาพ

๑ พระปรีชาเฉียบรู้

ราชกิจ ปวงแล

โดยพระไทยพินิจ

แน่วพร้อม

การุญมาตย์พลาดผิด

ผันผ่อน ลงแฮ

เพิ่มประโยชน์อันต้อง

ต่อผู้เพียรสนอง

(พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร, 2440, น. 3037)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 การเฉลิมพระเกียรติด้วยแนวคิดพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถให้ความสำคัญกับการนำเสนอพระปรีชาสามารถด้านการปกครอง เช่นเดียวกับในสมัยรัชกาลที่ 5 และวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตามขนบเดิม นำมาเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมซึ่งเกิดปัญหาเศรษฐกิจแพร่กระจายไปทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเป็นผลดีหลายประการ เช่น ยอดเงินคงคลังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึง พ.ศ. 2473 (สำราญ ผลดี, 2551, น. 142) ดังตัวอย่างจาก “อาเศียรพาทราชสดุดี ในโอกาสกษัตริย์พระราชพิธีเฉลิมฉัตรรัชชพรรษา พระพุทธศักราช 2473” ลงพิมพ์ในวารินาถ เมื่อ พ.ศ. 2472

๑ มีพระปฏิภาณเลิศคุณ

วิศิษฐ์วิบุลย์

สามารถปกป้องครองรัฐ

- |                      |                   |
|----------------------|-------------------|
| ๑ ในยามสภภัยพิบัติ   | ชุกเชื้อฮุนสราพัค |
| ทั่วโลกเดือดร้อนนานา |                   |
| ๑ ขาดไทยคงไร้ทุกข์ผา | สุกอยู่ถ้วนหน้า   |
| ตั้งว่ามีเมทภัย      |                   |

(จารุมาลย์, 2473, น. พิเศษ)

## 2.2 พระปรีชาสามารถรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

ในชนบทเฉลิมพระเกียรติมีการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีปัญญาสูงส่ง ดังตัวอย่างจากโคลงฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังนี้

- |                    |              |
|--------------------|--------------|
| ๑ สบสรรพพระร่วมรู้ | เรื่องปราชญ์ |
| ทรงพระอชฌาชาญ      | เชี่ยวชาญ    |
| ทุกประเทศทวยราช    | ฎฐาขึ้น ชมแฮ |
| ดำริดำรัสล้ำ       | เลิศเหลือ ๆ  |

(พระยาตรัง, 2547, น. 240)

บทอาศรัยทสึบทอดแนวคติการเฉลิมพระเกียรติด้วยการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่าง ๆ โดยแสดงความถึงเป็นปราชญ์ผู้เป็นพหุสูตดังพบในบทอาศรัยท “คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล” ในคัพพไทไทยเล่มที่ 1 ฉบับที่ 6 เดือนมกราคม พ.ศ. 2464 สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า



๑ อ้างโดยพระปรีชชววุฒิ์ พหุสตุคามกิริ  
เลิตปราชญ์ประกัมมะพิธิ นะสมัตถะพลญาณ  
(คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล, 2465, น. ข)

นอกจากพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่าง ๆ ตามชนบเดิมแล้ว บทอาศรัยในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เน้นยกย่องพระปรีชาสามารถในด้านกวีนิพนธ์ ซึ่งไม่ปรากฏในชนบการเฉลิมพระเกียรติอย่างชัดเจนมาก่อน ซึ่งเป็นการสะท้อนพระอัจฉริยภาพอันเด่นชัดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังใน “คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล” ใน*ศัพทไทย* เล่มที่ 2 ฉบับที่ 6 เดือนมกราคม พ.ศ. 2465 ยกย่องพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงพระปรีชาสามารถด้วยทรงรอบรู้ตันติภาษา (ภาษาที่มีแบบแผน) สรรพวิทยา การกวี ประวัติศาสตร์ และการฟ้อนรำอันเป็นศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับในประเทศตะวันตก

๑ พระเลอเลิตประเสริฐธิ- ระคัมภีระปัญญา  
พิพิธตันติภาษา วิเทศไทยพระทราบทัน  
๑ อเนกศาสตร์อนันต์สิก- ชะกิจอิกกวีวรรณ  
บุราณบาฐและบรร- พะแบบนัจจะนานา  
(คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล, 2465, น. ค)

### 3. การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อ ประชากรราษฎร์

พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประชากรราษฎร์ด้วยพระมหากรุณาธิคุณและเนื่องมาจากหลักราชธรรม เช่น การบำเพ็ญทานและบริจาคตามหลักทศพิธราชธรรม และทรงอนุเคราะห์ประชาชนทุกหมู่เหล่าตามหลักจักรวรรดิวัตร จึงปรากฏ

แนวคิดการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประชา  
ราษฎรสืบเนื่องจากแนวคิดธรรมเนียมกราชในขนบการเฉลิมพระเกียรติ ดังเห็นได้จากเพลงยาว  
สรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงพระราชกรณียกิจใน  
การสงเคราะห์ราษฎรด้วยการตั้งโรงงาน ทั้งยังยกย่องพระราชกรณียกิจด้านการบำรุง  
พระพุทธศาสนาด้วยการถวายเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์และการบูรณะปฏิสังขรณ์พระ  
อารามต่าง ๆ

การนำเสนอแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการ  
สรรเสริญพระราชกรณียกิจที่พระราชทานความช่วยเหลือสงเคราะห์ราษฎรและการบำรุง  
พระพุทธศาสนา ยังคงสืบทอดและนำเสนอในบทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาล  
ที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 อย่างต่อเนื่อง

### 3.1 การพระราชทานความช่วยเหลือสงเคราะห์ราษฎร

การนำเสนอพระราชกรณียกิจด้านการสงเคราะห์ราษฎรในบทอาศิรวาทสมัย  
รัชกาลที่ 5 มีทั้งการนำเสนอตามขนบเดิมด้วยการยกย่องว่าทรงบริจาคทานและสร้าง  
สาธารณสถาน แต่พระราชกรณียกิจด้านการสงเคราะห์ประชาชนที่ปรากฏว่าผู้แต่งอาศิรวาท  
นำเสนออย่างเด่นชัดคือการตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎร ดังปรากฏใน “คำพากย์ถวายพระ  
พรชัยมงคล” ในดุสิตสมิตฉบับพิเศษ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2464

๑ แม่พระเมตตาบำบุญย์      ราชธิดคุณ

อเนกจะนับคนนา

๑ จำเภาะพุทธศกนี้ปรา      กฎอ้ามืออา

ทิทรงบำรุงการเรียน

๑ ให้ทวยราษฎร์รู้อ่านเขียน ยินมลากพากเพียร  
ในเชิงพิชาชำนาญ

(คำพากย์ถวายพระพรชัยมงคล, 2464, น. 2-3)

บทอาศิริว่าทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 7 นำเสนอแนวคิดการบำเพ็ญ  
พระราชกรณียกิจเพื่อการสงเคราะห์ประชาชนในลักษณะการช่วยเหลือประชาชนที่  
ยากลำบากเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพได้โดยสะดวก ดังตัวอย่างจากบทอาศิริว่าท  
“คำถวายพระพร ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา” ใน *ไทยเชชม* ฉบับเดือนพฤศจิกายน  
พ.ศ. 2470

๑ ไต่โดยราษฎร์ข้องลำเค็ญผลพิกัต

ทรงผ่อนประยูติจิต

ผดุง

๑ ให้เป็นสรรพสวดกณอาชีวิพยง

เพื่อเปื่องพระบำรุง

เจริญ

(คำถวายพระพรในวันเฉลิมพระชนมพรรษา, 2470, น. พิเศษ)

### 3.2 การบำรุงพระพุทธศาสนา

พระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการค้ำจุนพระพุทธศาสนาซึ่ง  
พระมหากษัตริย์ไทยทรงบำเพ็ญอย่างต่อเนื่องด้วยทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก บทอาศิริว่าท  
สมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะชุดที่อาจารย์ในโรงเรียนต่าง ๆ แต่งขึ้นเนื่องในการเสด็จฯ  
พระราชทานผ้าพระกฐินซึ่งลงพิมพ์ใน *วชิรญาณและวชิรญาณวิเศษ* ให้ความสำคัญกับการ  
นำเสนอพระราชกรณียกิจด้านการศาสนา เช่น การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ รวมถึง

การโปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. 2437 ดังปรากฏในบทอาศิรวาทของพระภิกษุ  
อาจารย์โรงเรียนวัดรัชฎาธิฐาน ในวชิรญาณ เล่มที่ 18 ตอนที่ 92 เมื่อ พ.ศ. 2445

๑ พุทธจักรที่ผ่องพัน

ราศี

ด้วยเดชพระบารมี

โปรดให้

ชำระพระไตรปิ

ฎกรวบ รวมแ

หวังเพื่อสมณได้

ลวงรู้พระศาสนา ฯ

(คำโคลงที่นักเรียนร้องถวายในเวลาเสด็จพระราชดำเนินพระราชทาน  
พระกฐิน พ.ศ. 121 รวมทั้งวัดในกรุงและหัวเมือง, 2445, น. 458)

บทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 6 ปรากฏพระราชกรณียกิจด้าน  
การศาสนาโดยตรงน้อยลง แต่ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงการตรากฎหมายเพื่อพิทักษ์  
พระศาสนา เช่น บทอาศิรวาท “กลอนพระราชประวัติประจำปี” ลงพิมพ์ใน*ดุสิตสมิต* ฉบับ  
พิเศษ สำหรับเป็นที่ระลึกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อ พ.ศ. 2463 กล่าวถึงการตรา  
พระราชบัญญัติอิทธิกรณประณมปาราชิก พ.ศ. 2463 ให้ลงโทษภิกษุสามเณรผู้ต้องอิทธิกรณ  
ปฐมปาราชิกเนื่องจากประพฤติอนาจารเป็นการภายในคณะสงฆ์ และลงโทษผู้กระทำความผิด  
ตามพุทธบัญญัติเท่านั้น ไม่ให้มีโทษฝ่ายอาณาจักรด้วยเพื่อความสะดวกแก่การพิจารณาโทษ  
(พระราชบัญญัติอิทธิกรณประณมปาราชิก พ.ศ. 2463, 2563, น. 81)

๑ โปรดบัญญัติอิทธิกรณปาราชิก

ให้แบ่งบาลองอีกเป็นหนักหนา

ภิกษุต้องปฐมปาราชิกา

ให้สงฆ์พิจารณาโทษแต่ฝ่ายเดียว

ไม่เกี่ยวข้องต้องโทษอาณาจักร

ผ่อนหนักเป็นเบาไม่หน่วงเหนี่ยว

พระการุญใหญ่ยิ่งจริงเจียว

อย่าลบล้างลืมพระคุณอดุลย์ทวี

(กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา, 2463, น. 14)

บทอาศิริว่าทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 7 กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการ  
ค้าชูพระพุทธศาสนาอย่างไมเฉพาะเจาะจง กล่าวเพียงแต่ว่าทรงป้องกันภัยอันตรายแก่  
พระภิกษุสงฆ์ทุกกลุ่ม ดังปรากฏใน “คำถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในพระราชพิธีเฉลิม  
พระชนมพรรษา พระพุทธศักราช 2471” ใน *เสนาศึกษาและแพทยาศาสตร์* ฉบับเดือน  
ธันวาคม พ.ศ. 2471

- |                       |                    |
|-----------------------|--------------------|
| ๑ ภิกษุสมณาจารย์      | สพสุขพิศาล         |
| บาราศภยันตราย         |                    |
| ๑ ท้าวทั้งนนานิกาย    | ทุกข์ร้อนเสื่อมหาย |
| ด้วยเดชพระองค์ทรงธรรม |                    |
| ๑ พุทธศาสนูปถัมภ์     | เอกอัครสตัมภ์      |
| บรมศาสน์รุ่งเรืองนาม  |                    |

(คำถวายพระพรชัยมงคล, 2471, น. พิเศษ)

แนวคิดการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อ  
ประชาราษฎร์ที่ปรากฏในบทอาศิริว่าทยังคงสืบทอดจากแนวคิดในวรรณคดีเฉลิมพระ  
เกียรติและการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดี โดยเฉพาะการสงเคราะห์ประชาชนและค้าชู  
พระพุทธศาสนายังคงเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่ปรากฏอย่างสืบเนื่องไม่ขาดสายแต่ก็  
มีการนำเสนอที่แตกต่างออกไปตามพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญเฉพาะพระองค์

## แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่สร้างสรรค์ใหม่

แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่สร้างสรรค์ใหม่ในบทธาภิรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำบ้านเมืองเข้าสู่โลกสมัยใหม่ และการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ

### 1. การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำบ้านเมืองเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่

ความเป็นสมัยใหม่ หมายถึง ภาวะที่ผู้คนตระหนักรู้ว่ามีความแตกต่างจากยุคสมัยก่อนหน้า ทั้งด้วยโลกทัศน์ของผู้คนและโครงสร้างทางสังคม (ฉัตรฯ ชมวรรณ, 2540, น. 93) การพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ของประเทศในทวีปเอเชียส่วนมากเป็นการพัฒนาไปตามระเบียบสังคมแบบตะวันตก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2553, น. 3)

สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 และชัดเจนขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ยกเลิกการปกครองระบบจตุสดมภ์เปลี่ยนเป็นมณฑลเทศาภิบาล สร้างระบบคมนาคมและสาธารณสุข โยกเลิกระบบไพร่และทาส ตลอดจนให้การศึกษาประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศไทยมีความเจริญทัดเทียมอารยประเทศ ประเทศจักรวรรดินิยมก็จะไม่สามารถใช้เป็นข้ออ้างในการครอบครองเป็นอาณานิคมได้ (ญาณินทร์ รักรวงศ์วาน, 2552, น. 38)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นสมัยใหม่ของไทยมีลักษณะเด่นแตกต่างจากประเทศอื่นโดยรับเทคโนโลยีและระบบการค้าขายจากตะวันตก แต่รักษารัฐและวัฒนธรรมแบบจารีตไว้โดยมาก ทั้งการนำพาประเทศไทยให้เป็นสมัยใหม่ยังเป็นการกิจสำคัญของชนชั้นนำ จึงพบว่าเมื่อกล่าวถึงการพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่

ของไทยก็มีมุกยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำของรัฐว่าเป็นผู้นำบ้านเมืองเข้าสู่โลกสมัยใหม่

แนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำบ้านเมืองเข้าสู่โลกสมัยใหม่ในบทอาศรัยวาทมี 3 ลักษณะ ได้แก่ ความเจริญในเชิงวัตถุอย่างเป็นรูปธรรม การสนับสนุนการศึกษา และการนำเสนอว่าประเทศได้รับเกียรติและมีสถานะเทียบเท่าอารยประเทศ ซึ่งสะท้อนสำนึกการเข้าสู่โลกสมัยใหม่ของผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวในรูปแบบหลากหลายและมีพัฒนาการไปโดยลำดับ

### 1.1 ความเป็นสมัยใหม่ในเชิงวัตถุ การคมนาคม และสาธารณูปโภค

การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำบ้านเมืองเข้าสู่โลกสมัยใหม่จากบทอาศรัยวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบในรัชกาลที่ 5 ให้ความสำคัญกับความทันสมัยด้าน การคมนาคมและสาธารณูปโภค เนื่องจากการพัฒนาจากเดิมอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังสอดคล้องกับชนบ้นื้อหาในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติและการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีซึ่งมักมีบทชมเมืองเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างจากบทอาศรัยวาท “โคลงสรรเสริญพระบารมี” แต่งโดยนายทองสุก ครูใหญ่โรงเรียนอนุกุมวิทยาการ วัดสระเกศ ในวชิรญาณ เล่มที่ 18 ตอนที่ 92 เมื่อ พ.ศ. 2445 กล่าวชมบ้านเมืองซึ่งแสดงความเป็นโลกสมัยใหม่ด้วยการชมถนนและอาคารตึก ตลอดจนการรักษาความปลอดภัยในบ้านเมือง

|                     |                |
|---------------------|----------------|
| ๑ ทุกตำบลเปลี่ยนไว้ | ฝูงชน เดินเอย  |
| ทรงตัดпенถนน        | ใหญ่กว้าง      |
| มีฝ่ายรถและคน       | เดินต่าง กันแฮ |
| สองฝั่งฟากก่อสร้าง  | ตึกให้ขายของ   |

|                     |                |
|---------------------|----------------|
| ๑ ย่ำช้องยามมืดสิ้น | สุริย์ฉาย      |
| มีประทีปเรียงราย    | สว่างฟ้า       |
| โพลิศอิกถ้วนาย      | เดินตรวจ ตราแฮ |
| สำราษภุ์ศุขทั่วหน้า | เพราะด้วยบารมี |

(คำโคลงที่นักเรียนร้องถวายในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน  
พระราชทานพระกฐิน พ.ศ. 121 รวมทั้งวัดในกรุงและหัวเมือง, 2445, น. 457)

## 1.2 ความเป็นสมัยใหม่ด้านการวางระบบการศึกษา

ทั้งยังปรากฏว่าผู้แต่งบทอาศิรวาทให้ความสำคัญกับความเป็นสมัยใหม่ด้านการวางระบบการศึกษา เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อกล่าวถึงการศึกษาในฐานะสิ่งใหม่ ผู้แต่งมักใช้การเปรียบเทียบกับในอดีต เช่น “กาลก่อนบ่ห่อนได้ สดับมา” “ก่อนโพ้นฤๅเสมอ” และ “เปนของแปลกปลาดขึ้นกว่าแต่ก่อน” สะท้อนความรู้ของผู้แต่งบทอาศิรวาทซึ่งมองบ้านเมืองในรัชกาลที่ 5 เป็นสมัยใหม่ที่แตกต่างจากในอดีต ดังตัวอย่างจากบทอาศิรวาทของนายศิริ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดคฤหบดี ใน*วชิรญาณวิเศษ* เล่มที่ 3 แผ่นที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2430

|                         |                  |
|-------------------------|------------------|
| ๑ โรงเรียนน้อยใหญ่ตั้ง  | เต็มมี มากแฮ     |
| ทำนุกทุกเดือนปี         | ทั่วหล้า         |
| ครุณชาติทั่วธานี        | จบเขตฯ พระเอย    |
| เจริญรุ่งศิลปศาสตร์กล้า | ก่อนโพ้นฤๅเสมอ ฯ |

(โคลงถวายไชยมงคล อาจารย์ตามโรงเรียนแห่งทุกเหล่าฯ ถวาย  
ในการพระราชทานพระกฐิน, 2430ข, น. 66)



ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระราชกรณียกิจสำคัญคือการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 กำหนดให้เด็กที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์ทุกคนต้องเรียนหนังสือในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน (พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464, 2564, น. 248) ดังตัวอย่างจาก “ขอถวายพระพรชัยมงคล” ใน*นักเรียน* เล่มที่ 1 ฉบับที่ 8 เมื่อ พ.ศ. 2465

|                      |                  |
|----------------------|------------------|
| ๑ บัญญัติประถมศึกษา  | ขอและอีกพระกังวล |
| หวังแต่จะฝึกฝน       | กุลศิษย์ ณ วิชชา |
| ๑ ตัดจิตและนิสัย     | พลให้พิบูลย์มา   |
| รวมส่วนประมวลสา      | ระตลอดมิลือกพรค์ |
| ๑ หญิงเล็กและเด็กชาย | ผลหมายเสมอกัน    |
| ราโชปถัมภ์ปัน        | ปริจาคะเนื่องไป  |

(ขอถวายพระพรชัยมงคล, 2465, น. 2)

### 1.3 ความเป็นสมัยใหม่ในด้านความทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ

บทอาศรัยทบทวนสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 6 ให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายด้านการปกครองและกฎหมายให้ทัดเทียมอารยประเทศ ส่วนการกล่าวถึงความเจริญด้านคมนาคมและสาธารณูปโภคปรากฏน้อยลง เนื่องจากในรัชกาลของพระองค์มีการตรากฎหมายสำคัญหลายฉบับอันนำไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ เช่น พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2466 ดังปรากฏใน “คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล” ใน*ศัพท์ไทย* เล่มที่ 3 ฉบับที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2466

ปีที่ 40 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2566)

๑ ปกป้องครองรัฐธำนา นาคระประชา  
สยามะชาติชนเจริญ

๑ เทียบราวตัวดำเนิน เร็วไวไปเณ  
ฐานะอารยะวิถี

[...]

๑ กฎหมายเก่าใหม่ไม่ทัน กาลเทศเหตุอัน  
อุปติจำเพาะเหมาะแปลง

๑ จำเลิกเพิกถอนค่อนข้าง ร้ายเพลาเบาแปลง  
และพร่องก็เพิ่มพอควร

(คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล, 2466, น. ค)

ทั้งยังให้ความสำคัญกับฐานะและการได้รับการยอมรับจากอารยประเทศ ดังปรากฏในบทอาศิรวาทกลุ่มที่ยกย่องพระราชกรณียกิจในการนำประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 มักกล่าวถึงการได้รับเกียรติทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งเป็นค่านิยมใหม่แตกต่างจากขนบการเฉลิมพระเกียรติในวรรณคดีไทยแต่เดิมซึ่งมักสรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นใหญ่เหนือกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ดังตัวอย่างจาก “ชัยวารานุสร” ใน*ดุสิตสมัย* เดือนที่ 8 ฉบับที่ 119 เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2462

๑ ทรงธรรมนำไทยสู่ความ ศรีวิไลแหล่งสยาม  
และเกริกด้วยเกียรติกำจร

(ชัยวารานุสร, 2462, น. 1)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 บทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบยังคงกล่าวถึงความเป็นสมัยใหม่โดยการนำเสนอฐานะของประเทศไทยว่าเทียบเท่าอารยประเทศเหมือนกับสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น “คำฉันทถวายพระพรชัยมงคล” ของชิต บุรทัต ใน *ไฟแท็กซี่* ฉบับวันที่ 4 พฤศจิกายน 2471

๑ เสียมรัฐภูมิพัฒน์พิพิธผา      สุกะนำคะเนิงการณ  
เกื้อโสธถ์เกษมสุขุมะสาน      ดิสภาพสุผลผอง

๑ เพียบฐานะอารยะประเทศ      พิศเราะห์เหตุประมุขมอมอง  
เห็นเกินเจริญฤทธิ์ระประคอง      และประคุด์สรุปรสม

(ชิต บุรทัต, 2471, น. 1)

## 2. การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 สถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์เปลี่ยนแปลงไป ไม่พบบทอาศิรวาทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในสิ่งพิมพ์รายคาบตั้งแต่ พ.ศ. 2475 รวมถึงตวันวารการให้ข้าราชการถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ด้วย

ขณะเดียวกันภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรพยายามให้ความสำคัญกับการปกครองโดยเน้นย้ำว่ารัฐธรรมนูญเป็นสถาบันหลักของชาติเพิ่มเติมขึ้นอีกสถาบันหนึ่ง ดังปรากฏคำขวัญ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ รัฐธรรมนูญ” ยกย่องรัฐธรรมนูญว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ควรเคารพสักการะและรักษาเทิดทูนไว้ ทั้งยังประชาสัมพันธ์ความสำคัญ

ของรัฐธรรมนูญในฐานะความเจริญก้าวหน้าของชาติ (อิทธิเดช พระเพ็ชร, 2561, น. 96) เป็นเหตุให้รัฐธรรมนูญอยู่ในกระแสความคิดของผู้คนช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างมาก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสวยสิริราชสมบัติ เป็นช่วงเวลาที่ยังได้รับการยกย่องอย่างสูง ผู้แต่งบทอาศรัยในสมัยรัชกาลที่ 8 จึงอาจนำแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญมาสร้างสรรค์เป็นแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในฐานะพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ

สถานะของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้ในสมัยรัชกาลที่ 8 นอกจากทรงเป็นประมุขของชาติแล้ว ในมาตราที่ 3 ยังระบุว่า “องค์พระมหากษัตริย์ ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” (*ประมวลกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475*, 2495, น. 10)

ขณะเดียวกันจอมพล ป. พิบูลสงครามก็สถาปนาลัทธิ “ผู้นำ” เพื่อสร้างภาพลักษณ์และบารมีในลักษณะใกล้เคียงกับพระมหากษัตริย์ (เชอร์รี่ เกษมสุขสำราญ, 2555, น. 93) ผู้แต่งบทอาศรัยอ้างอิงรัฐธรรมนูญซึ่งกำหนดให้พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นพระประมุขของชาติ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ดังปรากฏใน “เยวากษัตริยสดุดี” ใน *ชีวิตไทย* เล่มที่ 31 เมื่อ พ.ศ. 2484 บทอาศรัยทงถ่วงถ่วงตั้งขึ้นในช่วงเวลาที่สถานะและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์เกิดความเปลี่ยนแปลง จึงแสดงถึงความสำคัญของบทอาศรัยในการสร้างความจงรักภักดีเพื่อธำรงสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์

๑ ทุกเขตประเทศนิยمةที่

เฉพาะมิกษัตริย์ครอง

คือหมายเสมอประมุขของ

คณะชาติประชาชน

- |                          |                              |
|--------------------------|------------------------------|
| ๑ ตามธรรมเนียมพระนิติรัฐ | ระบุดัดประชุมคน              |
| ของชาติก็ราษฎร์นระสกล    | แหละจะถึงคณึงถื่อ            |
| ๑ เทอดฐานประธานชนประเทศ  | และเพราะเหตุฉะนี้คือ         |
| ควรเราจะเคารพแลฤ         | บมิหมีนละเมิดหยาม            |
|                          | (ชิต บุรทัต, 2484, น. พิเศษ) |

อย่างไรก็ตาม การเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญยังแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชภารกิจในการทำประโยชน์แก่ชาติรวมถึงประชาชน ดังเห็นได้จากผู้แต่งบทอาศิริวาทตั้งความมุ่งหวังไว้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่ปรากฏในบทอาศิริวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบในสมัยก่อนหน้านัก่อน

- |                              |                              |
|------------------------------|------------------------------|
| ๑ โดยหวังกระทั่งพระเจ้ากระทำ | คุณนนำประโยชน์ผล             |
| เพื่อชาติพระศาสน์พสกะชน      | และพระธรรมนูญนี้             |
|                              | (ชิต บุรทัต, 2484, น. พิเศษ) |

เช่นเดียวกับ “ขอถวายพระพรชัย” ในวรรณคดีสาร เล่มที่ 2 ฉบับที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2486 ผู้แต่งบทอาศิริวาทก็แสดงความมุ่งหวังว่าการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงสำเร็จการศึกษาจะเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง

- |                  |                                  |
|------------------|----------------------------------|
| ๑ สำหรัตปริญญา   | นิติสาระครบครัน                  |
| เพื่อจักสนองพลัน | คุณะชาติประศาสน์กรุง             |
|                  | (คำถวายพระพรชัยมงคล, 2486, น. 2) |

บทอาศรัยแสดงให้เห็นถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ รวมทั้งแสดงถึงความมุ่งหวังของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์ว่าจะทรงทำประโยชน์แก่บ้านเมืองซึ่งไม่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตลอดจนบทอาศรัยในช่วงเวลาที่ผ่านมา สอดคล้องกับสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการเปิดอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เนื่องในวันชาติ พ.ศ. 2483 ซึ่งกล่าวถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญไว้สอดคล้องกับบทอาศรัยว่า

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้เทอดพระมหากษัตริย์ไว้ในฐานที่ทรงเป็นประมุขของชาติ เป็นที่เคารพสักการะเห็นการล่วงละเมิดและเป็นที่รวมขวัญของประชาชนชาวไทย ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นปัจจัยให้ คนไทยทั้งชาติสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อบูรณรัตน์ตามรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์จึงทรงปฏิบัติในทางอันที่เป็นพระคุณแก่ชาติ

(แปลก พิบูลสงคราม, 2483, น. 16-17)

## บทสรุป

บทอาศรัยในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 สืบทอดแนวคิดการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์จากขนบการเฉลิมพระเกียรติที่มีมาแต่เดิม ทั้งที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติและที่แทรกอยู่ในวรรณคดีอื่น ๆ แนวคิดเฉลิมพระเกียรติตามคติทางศาสนาที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ ธรรมกราชา โพธิสัตว์ราชา จักรพรรดิราชา และเทวราชา ยังคงสืบทอดมาในบทอาศรัยอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเฉลิมพระเกียรติพระปรีชาสามารถด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการปกครอง การสงเคราะห์ราษฎร และการค้าพระพุทธรูปศาสนา แนวคิดต่าง ๆ

เหล่านี้ได้รับการนำเสนอทั้งในลักษณะตามขนบเดิม และได้รับการตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทสังคม ขณะเดียวกันก็ปรากฏการสร้างสรรคแนวคิดใหม่อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งบทบาทและฐานะของพระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่แนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ และทรงเป็นพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญ

ทั้งนี้ บทอาศิรวาทพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์นำเสนอแนวคิดหลักแตกต่างกันตามบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ บทอาศิรวาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนำเสนอแนวคิดตามคติพุทธศาสนา ได้แก่ ธรรมิกราชา โภธิสัตว์ราชา และจักรพรรดิราชา ด้วยบทอาศิรวาทในรัชกาลของพระองค์แต่งโดยกวีที่เป็นพระภิกษุหลายสำนวน ทั้งยังพบแนวคิดพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่เนื่องจากทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ บทอาศิรวาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพบแนวคิดธรรมิกราชาที่ได้รับการตีความใหม่ให้หมายถึงผู้รักษาความสงบและสันติในสังคม แนวคิดเทวราชาตามพระนาม “สมเด็จพระรามาธิบดี” และพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่าง ๆ เป็นแนวคิดหลัก บทอาศิรวาทพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพบแนวคิดพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถในการปกครอง และผู้นำประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่เทียบเท่ากับอารยประเทศ บทอาศิรวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลพบแนวคิดที่ว่าทรงเป็นพระประมุขของชาติตามรัฐธรรมนูญเป็นแนวคิดหลักเนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

บทอาศิรวาทในสิ่งพิมพ์รายคาบสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 จึงเป็นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติรูปแบบใหม่ที่สะท้อนทัศนคติของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์ซึ่งทั้งในลักษณะสืบทอดตามขนบและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม ทั้งยังมีความสำคัญต่อการส่งเสริมสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยการแสดงถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อประชาชนซึ่งดำรงอยู่อย่างไม่เสื่อมคลายในทุกยุคทุกสมัย

## รายการอ้างอิง

### ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. (2540). โคลงยานพ่าย. ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2) (น. 331-384). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (2555). *ไตรภูมิิกถา ฉบับถอดความ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (2560). *โสมสรวงศ์ธิราช วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้น: รวมบทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- กวีพจน์สุปรีชา, กรมหมื่น. (2463). กลอนพระราชประวัติประจำปี. *ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ สำหรับเป็นที่ระลึกในงานเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2463*, 13-18.
- ขอมถวายพระพรชัยมงคล. (2465). *นักเรียน*, 1(8), 2.
- คณะทำงานประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย. (2549). *สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- คำโคลงที่นักเรียนร้องถวายในเวลาเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน พ.ศ. 121 รวมทั้งวัดในกรุงและหัวเมือง. (2445). *วชิรญาณ*, 18(92), 457-458.
- คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล. (2465). *ศัพทไทย*, 2(6), ก-จ.
- คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรชัยมงคล. (2466). *ศัพทไทย*, 3(6), ก-จ.
- คำถวายไชยมงคลปืจ้ออัฐศก 1248. (2429). *วชิรญาณ*, 8(32), 3229-3233.
- คำถวายไชยมงคลปืจ้ออัฐศก 1248. (2429). *วชิรญาณ*, 8(33), 3324-3325.
- คำถวายพระพรชัยมงคล. (2471). *เสนาศึกษาและแผ้วถายาศาสตร์*, 12(11), พิเศษ.
- คำถวายพระพรชัยมงคล. (2486). *วรรณคดีสาร*, 2(2), 2.
- คำถวายพระพรในวันเฉลิมพระชนมพรรษา. (2470). *ไทยเชชม*, 4(7), พิเศษ.



- คำพากย์ถวายพระพรชัยมงคล. (2464). *ดุสิตสมิต ฉบับพิเศษเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2464*, 1-4.
- โคลงฉันทกาพย์กลอน. (2445). *วชิรญาณ*, 18(94), 27.
- โคลงถวายไชยมงคล อาจารย์ตามโรงเรียนแต่งทูลเกล้าฯ ถวายในการพระราชทานพระกระฐิน. (2430ก). *วชิรญาณพิเศษ*, 3(5), 34.
- โคลงถวายไชยมงคล อาจารย์ตามโรงเรียนแต่งทูลเกล้าฯ ถวายในการพระราชทานพระกระฐิน. (2430ข). *วชิรญาณพิเศษ*, 3(9), 66.
- โคลงสรรเสริญเกียรติกรุงสยาม. (2460). *สมุทรสาร*, 4(32), พิเศษ.
- โคลงสรรเสริญพระบารมี. (2427). *วชิรญาณ*, 1(4), 353.
- ฉัสนรา ขมะวรรณ. (2540). Modernity, Modernism, Postmodernity, Postmodernism: บทสำรวจการนิยาม. *วารสารสังคมศาสตร์*, 30(2), 92-115.
- จารุมาลัย. (2473). อาเศียรพาทราชสดุดี ในโอกาสจิตสมัยพระราชพิธีเฉลิมฉัตรรัชชพรรษา พระพุทธศักราช 2473. ใน *นารีนารถ*, 1(2), พิเศษ.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2553). *ลิลิตนิทราชาคริต*. กรุงเทพฯ: วิสดอม.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). การเป็นสมัยใหม่ของไทย. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 36(1), 1-7.
- ชัยวารานุสร. (2462). *ดุสิตสมัย*, 8(119), 1.
- ช่วงราชพาหนะ. (2542). กรุงเทพฯ: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย.
- ชิต บุรทัต. (2471, 4 พฤศจิกายน). คำฉันทถวายพระพรชัยมงคล. *ไฟท์กซ์*, น. 1.
- ชิต บุรทัต. (2484). เยาวกษัตริย์สดุดี. *ชีวิตไทย*, 1(31), พิเศษ.
- เซอร์รี เกษมสุขสำราญ. (2555). วรรณคดีสารกับการสร้างภาพลักษณ์และบารมีของผู้นำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 19(2), 87-104.

- ญาณินทร์ รักวงษ์วาน. (2552) บริบทที่แตกต่างของความเป็นสมัยใหม่ในประเทศไทย. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จสจ., 9(1), 33-42.*
- ตรัง, พระยา. (2547). โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. ใน *วรรณกรรมพระยาตรัง (พิมพ์ครั้งที่ 5) (น. 191-290).* กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ธานีรัตน์ จัตุหะศรี. (2555). ลิลิตกระบวนพยุหยาตราสถลมารคและชลมารค: จากพระราชพิธีสู่วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ. *วารสารมนุษยศาสตร์, 19(1), 39-62.*
- ประมวลกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475.* (2495). กรุงเทพฯ: บางกอกใหม่.
- ปราโมทย์ สกฤตักความสุข. (2561). *คุณค่าและบทบาทของบทอาศิรวาทพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม).* มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- ปัทมาภรณ์ ผ่องแผ้ว และอาทิตย์ ชีรวณิชกุล. (2565). แนวคิดและกลวิธีการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในทศชาติคำฉันท์. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ, 29(1), 69-102.*
- ปุ่นณก (พุ่ม), พระอริการ. (2430). คำฉันท์สดุดีพระเกียรติ. *วชิรญาณวิเศษ, 3(10), 74-75.*
- แปลก พิบูลสงคราม. (2483). *ประมวลรัฐธรรมนูญและคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี ในรอบปีพุทธศักราช 2482 กับ สารานุกรมมกภ.* พระนคร: โรงพิมพ์เจริญลาภ.
- พันทิพา สังข์เจริญ. (2528). *วิเคราะห์บทร้อยกรองเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการศึกษา).* มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464. (2564). *ราชกิจจานุเบกษา, 38 (246), 246-292.*

พระราชบัญญัติอิทธิกรณประณมปาราชิก พ.ศ. 2463. (2563). *ราชกิจจานุเบกษา*, 37 (79), 79-81.

ยุพร แสงทักษิณ. (2537). *วรรณคดียอพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

รามจิตติ. (2460). *อำนาจคือธรรม*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

วิเชษฐชาย กมลสัจจะ. (2561). *บทอาศิรวาทเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ และกลวิธีการนำเสนอ* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการพัฒนาอาชีพ). มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.

วิศรุต บวงสรวง. (2021). สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เพ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453 - 2468. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*, 8(1), 20-47.

สันติภาพ ชารัมย์. (2560). ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในกวีนิพนธ์เฉลิมพระเกียรติเรื่อง 70 สัมพัจฉรฉลงรัชธรรมราชา. *วิจิตรวรรณสาร*, 1(2), 15-36.

สำราญ ผลดี. (2551). *แนวพระราชดำริทางด้านเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศาสตร์). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.

เสาวณิต วิงวอน. (2538). *เทวราชาและธรรมราชาในวรรณกรรมยอพระเกียรติ*. ใน *วรรณกรรม-ศิลปะ สดุดี* (น. 76-87). กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อรุณนิภาคุณากร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระ. (2440). *สำเนาโคลงแลฉันท์ที่นักเรียนโรงเรียนวัดราชบพิธร้องสรรเสริญ*. *วชิรญาณ*, 7(30), 3034-3039.

อาทิตย์ ชีรวณิชกุล. (2565). *ชาดกกับวัฒนธรรมวรรณศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปีที่ 40 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2566)

อิทธิเดช พระเพ็ชร. (2561). ผ่านมาก็เพียงผ่านไป: รัฐธรรมนูญกับความหมายและความ  
เสื่อมคลายในประวัติศาสตร์การเมืองไทย, พ.ศ. 2475-2500. *วารสาร  
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 14(2), 93-111.

### ภาษาต่างประเทศ

Reitz, J. M. (2004). *Dictionary for library and information science*. Westport, Conn.:  
Libraries Unlimited.